

РОЛЬ ІДЕЙ КОСМІЗМУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ МЕДІАКУЛЬТУРИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті з позиції соціальної філософії осмислюється важливість ролі ідеології космізму для розвитку сучасної медіакультури.

Вступ

Сучасна медіакультура – це особливий тип культури інформаційної доби, яка є посередником між суспільством і державою, особистістю та соціумом, різними країнами і континентами. Сучасне західне суспільство дедалі більше характеризується соціальною атомізацією як явищем розпаду соціальних зв'язків. Виникає нова система соціальних стосунків, які базуються на індивідуалізмі. Розвиток сучасних мас-медіа, насамперед Інтернету та стільникового зв'язку, забезпечує матеріальну базу для поширення мережевого індивідуалізму як домінуючої форми комунікабельності. Інтернет дає можливість індивідуумам будувати свої мережі он-лайн та оф-лайн на основі власних інтересів, цінностей, проєктів. Виникають нові віртуальні спільноти, форми соціалізації, способи життя та форми соціальної організації. Тому в умовах сучасної кризи західного суспільства звернення медіакультури до ідей космізму, що пропагують ідеологію гармонійного поєднання людини і світу набуває особливої актуальності як важливе джерело формування світогляду суспільства, народу, нації, індивіду.

Технологічні досягнення завжди призводять до змін у суспільному житті. Особливістю наших днів є прискорення технологічних інновацій, від яких дедалі більше відстає соціальна акомодация. Еволюція технології сьогодні випереджає культурну еволюцію, і відстань дедалі збільшується. Ріс чисельності та різноманітності комунікаційних каналів призвів до фрагментації широкої розрізної аудиторії. Нові засоби масової комунікації перестали бути масовими у традиційному розумінні, коли вважалося, що однорідна чисельна аудиторія приймає обмежену кількість повідомлень із одного центрального джерела. Маючи можливість самостійно вибирати повідомлення, медіакористувачі сприяють подальшому сегментуванню аудиторії і активізації персональних контактів.

Мас-медіа (друк, радіо, телебачення, відео, кіно, комп'ютерні канали, Інтернет та ін.) є засобами зв'язку людини з оточуючим світом. Вони інформують, розважають, пропагують ті чи інші морально-естетичні цінності, здійснюють ідеологічний, економічний, організаційний вплив на оцінки, думки і поведінку людей, тобто здійснюють вплив на суспільну свідомість. Важливо, щоб медіакультура в умовах міжетнічних, міжцивілізаційних конфліктів, умовах глобальної кризи пропагувала ідеї, які розвивали космісти: пріоритет суспільних інтересів над інтересами особистості, пропаганда співробітництва над суперництвом, ідея взаємодопомоги, а не боротьби. Завданням мас-медіа є підтримка, зміна, трансформація внутрішньої картини світу суб'єкта

через повідомлення йому деякої інформації про світ чи через оцінку цього світу. Ідеологія космізму дає можливість мас-медіа впливати на суспільну свідомість, на осмислення стосунків людини з космосом, планетою, суспільством, осмислення відповідальності за результати діяльності людини.

Аналіз досліджень і публікацій

У цій статті автор спирається на концепції філософів-космістів: М. О. Бердяєва, В. І. Вернадського, В. С. Соловйова, М. Ф. Федорова, П. Тейяра де Шардена, К. Е. Цюлковського, у яких йдеться про майбутнє людства в космічних масштабах.

Аналізом впливу мас-медіа на соціум в ХХ ст. займалися зарубіжні дослідники: Т. Адорно, Р. Арнхейм, А. Базен, Р. Барт, Д. Белл, В. Беньямін, П. Бергер, Ж. Бодрійяр, Ф. Бродель, Ю. Габермас, Й. Гейзінга, Ж. Дельоз, Н. Луман, М. Маклюен, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, Ч. Пірс, Д. Соссюр, Е. Тоффлер, М. Кастельс, Ю. Крістева, Ж. Ліотар, К. Леві-Стросс, Н. Луман, М. Хоркхаймер, Д. Рашкофф, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер, Е. Фромм та ін.

Проблемі впливу мас-медіа на культуру масового суспільства присвячені праці сучасних українських і російських дослідників С. Н. Артановського, М. М. Бахтіна, О. А. Баранова, Л. Г. Дротянко, І. В. Вайсфельда, Л. С. Зазнобіної, Е. В. Ільєнкова, В. Л. Іноземцева, В. К. Кантора, С. Б. Кримського, В. О. Лекторського, В. С. Лук'янця, В. В. Ляха, В. Монастирського, А. А. Новикової, В. І. Онопрієнка, Ю. В. Павленка, С. Н. Пензіна, Г. А. Поличко, В. Самохвалової, О. М. Соболя, А. В. Спичкіна, Т. Д. Суходуб, В. Г. Табачковського, В. І. Толстих, Ю. Н. Усова, А. В. Федорова, О. М. Чумакова, А. Шарикова, В. І. Шинкарука та інших.

Постановка завдання

Ідеологія космізму П. Тейяра де Шарден, В. І. Вернадський у вченні про ноосферу наголошували на залежності долі людства і всього живого від долі Всесвіту. У сучасних умовах коли загострилися глобальні проблеми, космізм є світоглядом, який є ключем до їх вирішення. Тому важливо, щоб сучасна медіакультура базувалася на парадигмі цивілізаційного розвитку, ідеї якої висунуті філософами-космістами.

Основна частина

Основою сучасного суспільства є медіа, які об'єднали світ у глобальну інформаційну систему, що формує нове мислення і нову свідомість. Телеканали, інформаційні агентства, Інтернет-сайти, газети та їх електронні версії збільшують потік інформації в геометричній прогресії. Сфера культури і освіти також набуває медійного характеру. Тому важливо досліджувати вплив створеної технічною революцією медіареальності на формування у суспільстві діаметрально протилежних соціальних,

моральних, естетичних норм і цінностей. Не випадково у науковому середовищі існує дві протилежні точки зору на проблему мас-медіа: з одного боку, вони розглядаються як джерело знання, як фактор соціально-культурного розвитку особистості, а з іншого – як дещо деструктивне, що руйнує духовний потенціал людини. На поведінку людини важливий вплив має те, які у неї знання і оцінки, а саме через мас-медіа людина отримує значну частину цих знань і оцінок. Мас-медіа здійснюють на нас не тільки значний вплив, але і значний тиск. Важливе значення сьогодні має те, як саме мас-медіа беруть участь у формуванні суспільства та особистості і як вони впливають на сучасну людину, її духовність, сприяють формуванню єдності людства чи, навпаки, посилюють тенденцію субнаціоналізму, етнічних і локальних рухів, утворення спільнот, які ґрунтуються на локальних характеристиках, яким притаманна власна культурна самосвідомість і які прагнуть до автономії від національно-державних центрів.

Преса, радіомовлення, кіно, телебачення, Інтернет є невід'ємними компонентами буття сучасної людини, основними засобами доручення до подій, які відбуваються у світі, посередниками у формуванні культури. При цьому значна частина функцій комунікації за допомогою мультимедійних інтерактивних ЗМІ замінюється новими. Інтернет надає можливість користувачу долучитися до світової культури: електронних бібліотек, віртуальних музеїв, найбагатших баз відомостей з різних галузей знання. Глобалізація мас-медіа, яка стала можливою завдяки таким технологічним інноваціям як комп'ютерні мережі, мобільний зв'язок, кабельне та супутникове телебачення, цифрове кіно, фотографія та ін. сприяє подоланню географічних, економічних, духовних бар'єрів. Єдність видів, форми і складу мас-медіа, яка об'єктивно існує, говорить на користь взаємозалежності між країнами, і, якщо у будь-якій країні виникають прогалини у певних видах мас-медіа, вони заповнюються оптимальним чином обробленими відомостями із джерел інших регіонів.

Мас-медіа мають прямий вплив на людину, її спосіб мислення та поведінку. Медіапродукція створюється так, щоб впливати на психіку населення, викликати певні емоції. Тому особлива відповідальність полягає на активну меншість – учених, політиків, діячів мистецтва, які маючи доступ до мас-медіа, впливають на маси і реалізують свої ідеї. С. Московичі: зазначає: «Всі великі творіння, великі звершення в Історії є творіння таких меншин, і таких виняткових чи девіантних людей в існуючих суспільствах» [1, с. 322].

Мас-медіа інформують людину про стан світу і заповнюють її дозвілля, здійснюють вплив на стиль світосприйняття, на тип культури певного суспільства в певний час. За допомогою сучасних мас-медіа людина має можливість знайомитися з досягненнями культури, отримати доступ до широкого кола інформації. Збільшується кількість людей, які живуть у віртуальній реальності. Руйнується традиційний укладу життя людей, що

приводить до того, що навіть у благополучних країнах спостерігаються ознаки деградації людини: руйнуються моральні засади, зростає агресивність і нетерпимість, поширюється масова псевдокультура, насаджується гедонізм. Противагою цьому є ідеологія космізму з її орієнтацією на принципи загального взаємозв'язку, єдності, необхідності узгодження людської діяльності з принципом цілісності світу.

Саме на духовне начало в становленні єдності людства вказували представники російського космізму – світоглядної позиції, відповідно до якої людина, її минуле, теперішнє та майбутнє розглядаються крізь призму співвідношення з космосом. В. С. Соловйов виношував надію на об'єднання людства в майбутньому, і перш за все – в Боголюдстві: «Ми повинні розглядати людство в його цілісності, як велику істоту, що вбирає в себе всіх, або як соціальний організм, живі органи якого представляють різні нації. З цієї точки зору очевидно, що жоден народ не може жити в собі, через себе і для себе, але життя кожного народу становить лише певну участь у спільному житті людства» [2, с. 220]. Боголюдський процес В. С. Соловйов розумів як еволюцію природного і соціального світу.

Про суспільство, де панувало б «добро без зла», мріяв і відомий російський філософ М. Ф. Федоров. А таким, на його думку, може бути тільки суспільство, де за допомогою науки буде подолана смерть, повернуті до життя всі померлі покоління. Цим і буде досягнута вища справедливість, а, відповідно, й вище добро. Тобто, М. Ф. Федоров виступав за ідею єдності людства в сукупності всіх його минулих і майбутніх поколінь [3, с. 558].

М. О. Бердяєв у своїй праці «Нове середньовіччя» вказував, що єдине людське суспільство має бути влаштоване перш за все за духовним принципом, як духовна спільнота екзистенційних суб'єктів, об'єднаних однією історією. У такому суспільстві, яке стане «колективним тілом свободи», матеріальне перевтілюється в духовне [4, с. 32]. Людство для нього – не сукупність безликих індивідів, а єдність незалежних особистостей, кожна з яких відповідальна за себе, за інших, а в кінцевому підсумку – й за долю світу.

Першу світову війну та революцію 1917 р. М. О. Бердяєв сприйняв як події, які максимально загострили питання про світовий уклад земної кулі та зробили необхідними поширення культури на всю поверхню Землі. Він писав: «Нинішня світова війна, яка все розростається та загрожує захопити всі країни й народи, здається глибоко протилежною до цієї старої мрії про світове єднання, про єдину всесвітню державу. Така страшна війна, здавалося б, руйнує єдність людства. Але це тільки на поверховий погляд. З більш глибокої точки зору, світова війна до крайньої міри загострює питання про світовий лад земної кулі, про поширення культури на всю поверхню землі. Нинішній історичний час подібний до епохи великого переселення народів. Відчувається, що людство вступає в новий історичний і навіть космічний

період, в якусь велику таїну, зовсім непередбачувану ніякими науковими прогнозами, яка нівелює всі доктрини і вчення» [5, с. 117].

К. Е. Ціолковський у своїх працях змальовує єдине людство, яке буде освоювати далекі світи. Для майбутнього взаєморозуміння народів він навіть винайшов універсальний алфавіт. К. Е. Ціолковський вважав, що в майбутньому буде об'єднано не тільки землян: «Під об'єднання підпадає не тільки кожна планета, але і вся їх сукупність... Після об'єднання кожної планети неминуче наступить об'єднання кожної сонячної системи» [6, с. 381].

Ідеї російських космістів ґрунтувалися на ідеї Боголюдства, вселенської релігії. Іншої точки зору дотримувалися вчені-природознавці, які розглядали природну еволюцію людства та передбачали вихід людства у космічний простір і поєднання з іншими мислячими істотами. Так В. І. Вернадський, Е. Ле Руа і П. Тейяр де Шарден розглядали єдність не тільки землян, але й космічну єдність усіх мислячих істот через ноосферу. Якщо у П. Тейяра де Шардена і Ле Руа ноосфера – це сфера божественного розуму, то В. І. Вернадський підходить до її тлумачення з позицій матеріалізму.

П. Тейяр де Шарден та В. І. Вернадський у своїх працях досліджували процес об'єднання людства на рівні родів, племен, а потім народів, країн. На їх погляд, людська думка розвивається з усе більшою силою та швидкістю, і вже в ХХ ст. людство завдяки засобам зв'язку і сполучення стає одним цілим і ноосфера огортає всю Землю. П. Тейяр де Шарден у праці «Феномен людини» зазначав: «Вихід для світу, двері для майбутнього, вхід у надлюдство відкриваються вперед і не для декількох привілейованих осіб, не для одного обраного народу! Вони відкриються лише під натиском усіх разом і в тому напрямку, у якому всі разом можуть об'єднатися і завершити себе в духовному оновленні Землі» [7, с. 194]. Він вважав, що метою і завданням людства є досягнення точки Омега, у якій буде розгорнута вся повнота феномена людини. Людство, як єдина істота, було для нього здійсненням закладеного в людині прагнення до соборності, зібранні організму як цілого в його єдності. Але це був проект, розрахований на природний процес об'єднання як збирання Духу, і він не передбачав ніяких силових дій для його реалізації. Це мав бути процес культурного синтезу, сходження культур, взаємопророчення їх одна в одній на основі спільних проблем і завдань людства, спільності його долі.

Основні положення вчення В. І. Вернадського про ноосферу були опубліковані 1944 р. у праці «Кілька слів про ноосферу». Учений зазначав: «У ХХ ст. вперше в історії Землі людина пізнала й охопила всю біосферу, завершила географічну карту планети Земля, розселилася по всій її поверхні. Людство за своїм життям стало єдиним цілим. Нема жодного куточка Землі, де б людина не змогла проживати, якщо б це їй було потрібно... І одночасно з цим завдяки потужній техніці та успіхам наукової думки, завдяки радіо й телебаченню

людина може миттєво спілкуватися у будь-якій точці нашої планети з ким завгодно» [8, с. 272].

Згодом у праці «Наукова думка як планетарне явище» В. І. Вернадський порушував питання про глобальну єдність людства на розумній, максимально гуманізованій екологізованій основі – становленні сфери розуму (ноосфери) як якісно нового стану людської цивілізації. «Історичний процес на наших очах змінюється. Вперше в історії людства інтереси народних мас – всіх і кожного – і вільної думки особистості визначають життя людства, є мірилом його уявлень про справедливість. Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, його думкою і працею, постає питання про перетворення біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є «ноосфера» [9, с. 240–241].

Основною силою, яка створює ноосферу, за В. І. Вернадським, є ріст наукового знання. У центрі системи ноосферного світогляду, який має забезпечити соціально ефективне освоєння світу, перебуває вже не просто людина з абстрактною гуманістичною системою цінностей, навіть не національно-територіальна держава, а людство з конкретною системою матеріальних і духовних потреб та інтересів виживання сьогоденного й прийдешніх поколінь. «Людина вперше реально зрозуміла, що вона є мешканцем планети і може – повинна – думати та діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, родини чи роду, держав чи їх союзів, але і в планетарному аспекті» [9, с. 28]. Отже, є всі підстави вважати саме В. І. Вернадського тим ученим, який впритул підійшов до формування уявлення про те, що світ – це Всесвіт. Хоча при характеристиці людини і людства вчений застосовує поняття «жива речовина», він не ототожнював її з живою масою, а звертав увагу на її соціальну специфіку. Не окрема людина, а людство загалом стає тим фактором, що формує ноосферу. І лише на основі наукових знань створюється основа для об'єднання всіх людей в універсальне ціле – людство.

В. І. Вернадський вказав, що саме наука має стати тією силою, яка об'єднає людство. Адже саме наукова думка творить ноосферу. Саме наука є єдиною однаковою для «всіх часів, соціальних середовищ і державних об'єднань. Щоправда, до цього розуміння людство доходить тяжким досвідом історії, тому що і релігія, і державні утворення протягом тисячоліть намагались і намагаються створити єдність і силою включити всіх в одне єдине розуміння сенсу і мети життя. Такого єдиного розуміння в багатотисячній історії людства не було» [9, с. 76]. Саме наука об'єднує людей різних національностей, релігійних, політичних переконань. Вони заради пошуку наукових істин створюють спільні міжнародні організації, скликають симпозиуми, проводять конференції, на яких узгоджують свою роботу, визначають спільні цілі і пріоритети. Навколо науки об'єднуються не тільки вчені, а й звичайні люди.

Після того як у 1991 р. з'явилася всесвітня інформаційна мережа Інтернет, світова спільнота замкнулася інформаційно. Всесвітня комп'ютерна мережа замінює послуги пошти, телеграфу, телефону, копіювальної техніки, що спричинюється до виникнення єдиного світового інформаційного простору. Інтернет і мобільний зв'язок змінили стиль нашого життя. Розвиток технологій дав нам можливість здійснювати бездротовий контакт у будь-який час і в будь-якому місці. Символом цього став прапор компанії «Нокія», на якому написано: «Об'єднуємо людей».

У сучасному світі економічні, фінансові й торгові зв'язки охопили всю планету, не залишивши окремим народам і країнам альтернативи їхньому входженню в єдине світове господарство. У таких нових реаліях важливо, щоб наукове співтовариство країни було спрямоване на участь у світогосподарських зв'язках глобального мережевого суспільства через включення в них конкретного інтелектуального продукту, який пройде селекцію мережі.

Висновки

Викликом нашої доби став інформаційний вибух – влада інформації, влада медіа. Сучасні глобалізаційні процеси містять багато протиріч і супроводжуються процесами фрагментації, локалізації, культурними конфліктами, національними проблемами спілкування між людьми, обмін цінностями, ідеями набули нового масштабу та викликали стурбованість багатьох людей тим, що глобалізація може спричинити втрату цінностей і способу життя, поставити під загрозу місцеву і національну ідентичність. Це, відповідно, спричинило ріст ксенофобії та консерватизму. Духовна криза в суспільстві веде до деградації особистості, до посилення її апатії та відчуженості, до посилення домінування хибних цінностей у суспільстві, що вед до антисоціальної поведінки, агресивності, військових конфліктів, міжнаціональних конфліктів, тероризму і т.п.

Л.А. Ороховская
РОЛЬ ИДЕЙ КОСМИЗМА ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ МЕДИАКУЛЬТУРЫ

В статье с позиции социальной философии осмысливается важность роли идеологии космизма в развитии современной медиакультуры.

L. Orochovska
THE ROLE OF IDEAS OF COSMISM FOR MODERN MEDIA CULTURE

The article is devoted to the comprehension of the importance of the role of cosmism ideology for the development of modern media culture from the standpoint of social philosophy.

Формування мережевих комунікаційних систем дає можливість сформувати глобальні системи взаємодії, що може забезпечити цілісність світової культури чи будь-якої з національних культур. Пріоритети співробітництва і взаємодопомоги мають стати пріоритетними для діяльності мас-медіа, незалежно від того, які цивілізації, нації, регіони, спільноти вони представляють. Політика в сфері медіакультури має бути направлена на функціонування мережі комунікації у режимі взаємообміну, недопущення ситуації, коли демасифікація мас-медіа може призвести до локалізації, закриття культур окремих етносів чи релігійних груп. Оскільки мас-медіа є посередниками між державою і суспільством, владою і людиною, то при проведенні політики держав у сфері медіакультури ідеї космізму, які направлені на космічну перспективу розвитку людства, усвідомлення свого призначення, набувають особливої актуальності.

Список літератури

1. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологи масс / Серж Московичи; пер. с фр. Т. П. Емельяновой. – М.: Академический проект, 2011. – 396 с. – (Психологические технологии).
2. Соловьев В. С. Русская идея // Сочинения: В 2 т. / [Сост. и общ. ред. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева]. – М.: Мысль, 1988. – Т. 2. – 1988. – 824 с.
3. Федоров Н. Ф. Сочинения / Н. Ф. Федоров. – М.: Мысль, 1982. – 711 с.
4. Бердяев Н. А. Новое средневековье: Размышления о судьбе России и Европы / Н. А. Бердяев. – М.: Феникс: ХДС-пресс, 1991. – 81 с.
5. Бердяев Н. А. Судьба России / Н. А. Бердяев. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2004. – 333, [3] с. – (Философия. Психология).
6. Циолковский К. Э. Научно-фантастические произведения / К. Э. Циолковский. – Тула: Приокское книжное изд-во, 1986. – 447 с.
7. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Тейяр де Шарден П. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
8. Вернадський В. І. Кілька слів про ноосферу // В. І. Вернадський Вибрані праці / М. І. Кратко (пер. з рос.); НАН України. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 266-275.
9. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление / Ответ. ред. А. Л. Яншин; [Предисл. А. Л. Яншина, Ф. Т. Яншиной]; АН СРСР. – М.: Наука, 1991. – 270 [1] с.